

# REGULY NEM „ÉSZAK KŐRÖSI CSOMÁJA”, HANEM „OLYAN PÉNTEK-TELEN ROBINZON-FÉLE”

## REGULY IS NOT ‘KŐRÖSI CSOMA OF THE NORTH’ BUT ‘SOME FRIDAY-LESS ROBINSON’

Szj Enikő

ny. egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Finnugor Tanszék, Budapest  
szji.eniko@gmail.com

### ÖSSZEFOGLALÁS

A világszerte ismert Kelet-kutató magyar, Kőrösi Csoma Sándor (1784?–1842) a magyarok őshazáját keresve indult útnak 1819-ben. A finnugor tudománytörténet nevezetes alakját, Reguly Antalt (1819–1858) „Észak Kőrösi Csomájának” nevezni egyrészt nagy megtiszteltetés, másrészt viszont félrevezetés, mivel nem őshaza-keresésre indult, hanem hogy a német, svéd, finn földön tartózkodás után utazásának határozott célt adjon: az oroszországi finnugor népeknél, különösen a vogulok és osztjások körében végzendő terepmunkával (vö. amerikai típusú kulturális antropológia) gyűjtött, hiteles nyelvi, folklór- és tárgyi néprajzi stb. anyaggal lehetővé tegye a tudományos magyar nyelvhasználatát. 1839-ben hagyta el a reformkori Magyarországot, és 1850-ben állt munkába a pesti egyetemi könyvtár ún. első őreként. Magyar földön az egyetlen, a finnugor népek lakta területen sokat látott-hallott utazó, sokoldalú és korszerű tudományos műveltséggel rendelkező gyűjtő és nem utolsósorban nagyreményű fiatal (!) ember az 1848–1849-es forradalom és a szabadságharc utáni nyomasztó időkben – amikor nem az őshaza holléte volt kérdéses, hanem a haza léte – „Péntek-telen Robinzonnak” érezhette magát. Mire kellőképpen hozzászólt volna a hazai helyzethez, s az egészségét próbára tevő útjain szerzett betegségei ellenére a nyelvi gyűjtéseinek huzamosan dolgozni tudott volna, 1858 augusztusában – tüdőbetegségben – váratlanul meghalt.

### ABSTRACT

The world-renowned Hungarian explorer and orientalist, Sándor Kőrösi Csoma (1784?–1842) set off in 1819 in search of the homeland of the Hungarians. To call Antal Reguly (1819–1858), a famous figure in the history of Finno-Ugric studies ‘Kőrösi Csoma of the North’ is a great honor on the one hand and misleading on the other because he did not start his quest for a homeland. His aim was to conduct fieldwork – after journeys in Sweden, Germany and Finland – among the Finno-Ugric peoples of Russia, especially the Voguls and Ostyaks (cf. American-type cultural anthropology), providing folkloric, language materials for comparative linguistic research.

He left Hungary in 1839, then he worked as ‘first guard’ from 1850 at the Library of the Pest University. As the only Hungarian, who conducted fieldwork among Finno-Ugric peoples with

versatile and up-to-date scientific knowledge, and, as a young (!) man in the oppressive times after the Revolution and War of Independence of 1848–1849 (when nation was more important than old homeland) – he could feel himself as ‘Friday-less Robinson’. By the time he had become accustomed to the national situation, despite his illnesses acquired on his health-risking journeys and had been able to work on his linguistic collections, he died suddenly of lung disease in August 1858.

**Kulcsszavak:** Kőrösi Csoma Sándor, Reguly Antal, finnugorok, vogulok-osztjakok, Péntek-telen Robinson

**Keywords:** Sándor Kőrösi Csoma, Antal Reguly, Finno-Ugric Peoples, Khanty-Mansi, Friday-less Robinson

Katona Lajos (1862–1910) néprajztudós így sóhajtott fel a századvégen, de itt most a század közepére vonatkoztatjuk: „és a tudósok, támogatják-e egymást rokonszenvvel és munkás részvétellel [részvétellel – Sz. E.], úgy ahogy óhajtható volna? Mindegyik egy-egy szigeten él, mint olyan Péntek-telen Robinson-féle” (idézi Riedl, 1912, 35.).

A címben említett hasonlítás – Reguly Észak Kőrösi Csomája – egyrészt hétköznapi szinten juttatja eszünkbe, hogy minden hasonlat sántít, másrészt utalhat a kutató magányosságára, hiszen Kőrösi Csomáról köztudott, hogy egyedül utazott, egyedül élt, egyedül dolgozott, és magányosan halt meg. Hogy Reguly nem Észak Kőrösi Csomája, a tudomány nevében állíthatjuk, ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a magyar tudomány két nagyságának ez a megtisztelő hasonlítása kiváló és sikeres – mai szóval élve – marketingfogás: egy nemes, tudományos és nemzeti ügy figyelemfelkeltő reklámja.

Kőrösi Csoma (1784–1842) és Reguly Antal (1819–1858) között valójában nemzedéknyi különbség van az életkort illetően, de a „világ folyását” tekintve akár világnyt is mondhatnánk, annyit változott időközben az európai és főleg a hazai világ. Két magyar, sőt, egyikük esetében magyar és székely (!) férfiú eleve magányosan – pályázati szerződés, megbízó nélkül, saját elhatározásból, önként vállalt, megvalósítandó szándékairól van szó. Mindketten maguk, „egy emberként”, nem teamben (!) gondolták végigvinni – mit is? „az egyszemélyes projektet”, amelynek indítéka és célja kifejezetten más volt:

- Kőrösi Csoma az őshazát kereste – szó szerint értendően célja ennek a földrajzilag meghatározható területnek a megtalálása, elérése volt, égtáj szerint egy szóval: a Kelet.
- Reguly kíváncsi lett – az itthon szerzett általános műveltségét és (alap)ismereteit, utazási tapasztalatait kiegészítették a „nyugati”, majd az „északi” külföldön látottak-hallottak, és olvasmányai közül a magyar nyelvel kapcsolatos művek, főleg Gyarmathi Sámuel *Affinitásának* elolvasása, latinul

természetesen. Kevésnek találta – miként maga Gyarmathi is – a nyelvészet forrásmunkáit, és döntött: pótolni kell a hiányokat, ott, ahol a magyarral leginkább rokonított nyelvű népek élnek. Ez nem romantikus álmom volt, érződik a jogvégezett Regulyban a jogász: előbb ismerjük meg a tényeket, a bizonyítékokat, aztán elemezzünk, és aztán mondjuk ki az ítéletet. Már korán megtanulta, hogy mindennek van helye és ideje, a történelem és a földrajz nem véletlenül állt közel a szívéhez (és az eszéhez). A földrajzi jelzők, az „éjszak” – Tibethez mértén kétségtelenül helyes égtáj-meghatározás – taglalását itt most mellőzzük.

Többéves terepmunkájával Reguly valójában – úttörőként, a körülményekhez képest – teljesítette, sőt, túlteljesítette a 20–21. századi kulturális antropológiának a terepmunkára vonatkozó előírásait (lásd például Louheranta, 2006): „Az antropológus a terepen tölt minimum egy évet, és hazatérve képet ad az őslakosok kultúrájáról.” Reguly terepmunkájának – akár a mai kulturális antropológia előírásainak is megfelelő – dokumentációját máskor, máshol fogjuk áttekinteni.

Mindkét utazó-kutatónál jellemző indíték volt a hazafiság: a tudományos cél nemzeti érdeket is szolgált. Reguly a népi/nemzeti hovatarozás legárukodóbb jelének a nyelvet tartotta, hogy a nyelv vizsgálata nem cél, hanem eszköz: „Hogy Stockholmba többször volt alkalmam finnokkal [finnek – Sz. E.] találkoznom és nyelvükről közelebb és közelebb tudósíttatnom, érdekesebbnek látszott végre a tárgy, hogysem bizonyosabb adatok nélkül tovább utazhattam volna! Kezdem forgatni Sajnovicsot, forgattam Gyarmathit, és meglepett, mit főképp ez utolsónak nem hiába tett fáradozásai mutatnak. Ő csak a nyugati finnokat és ezeket is tökéletlenül ismerte és a keleti finnokról csak némely adatai vannak, de ő mégis annyi rokonság próbáit adja, és főképp egy oly tetemes közelítést mutatja a keleti finnoknak magyar nyelvünkhöz, hogy a kérdés igen fontosnak tetszett Hazánkra nézve, és láttam, hogy Gyarmathi munkája nem csak folytatást érdemelne, hanem nemzeti ügyből folytatást is kíván. [...] Nincs is biztosabb és alaposabb mód népek rokonságának megmutatására mint nyelveik tudománya, tudása és összehasonlítása; és ha Gyarmathi csekély ismerete mellett a nyugati finnok rokonságát a magyarral valószínűvé tette, érdekes és üdvös volna, egy fél század múlva, hogy teljesebb tudománya által e finn nyelveknek okkal és alappal végre a kérdéshez szólni [...] Ily szolgálatot hazámnak tehetni én örültem, és az eltökéllése nem [...] volt nehéz. Mit nyerhetne gondolám nyelvünk, ha ez által a rokonság valódi és mint látszik, a keleti finnoknál közeli rokonság volna.”

Elszántságban, kitartásban nem volt hiány, egyértelmű lett tehát a cél, a cél elérésének helye, helyenként és időnként még „Péntekek” is akadtak, csak a pénz volt gond. Pénz valahogy végül mindig „lett”, de Reguly esetében nem akkor és

nem ott, ahol a legégetőbb lett volna. És éppen a pénz az, ami az „eposzi jelzőben” Regulyt közelebb viszi Kőrösi Csomához.

Kőrösi Csoma az első olyan magyar kutató, akinek az útját közadakozásból fedették. Ennek a történetével jelentős szakirodalom foglalkozik. Itt és most Szilágyi Ferenc közérthető munkáját említjük: *Kőrösi Csoma Sándor élete nyomában* (1987), amelyben a fejezetcímek is sokatmondóak: VII. Az ország megmozdul, az alcím: A nemzet ajándéka – ajándék a nemzetnek (211–240.) 1. Az országos gyűjtés előzményei; 2. Az országos gyűjtés 1825–1833; 3. Kőrösi Csoma Sándor alapítványai és ajándékozásai – ez az utóbbi, harmadik pont a tulajdonképpeni csattanó, mert kevésbé ismert, hogy Kőrösi Csoma a kapott pénzt – rövidre fogva – visszautalta saját hazájába!

Reguly egyszer említődik a Szilágyi-könyvben (189.), éspedig a Reguly pártfogójaként ismert pétervári akadémikus (itt helytelenül Bayernek írva): Karl Ernst von (oroszosan Karl Makszimovics) Baer (1792–1876) cikke kapcsán, amely a *St. Petersburgische Zeitung*ban jelent meg *Czoma de Körös und Reguly Antal* címmel és „B.” aláírással (1842). Itt találkozunk azzal a problémával, hogy mikor, miért említődhet Kőrösi Csoma szemszögéből Reguly, illetve hogyan említődik Reguly miatt Kőrösi Csoma.

Köztudomású, hogyan kért erkölcsi, majd anyagi támogatást Reguly (Reguly nevében az édesapja) a Magyar Tudós Társaságtól. Az Akadémia feltételeket szabott: egy erre a célra kijelölt bizottság küld egy feladatlistát, amennyiben a megoldások megfelelőek, lesz támogatás. Az Akadémia Regulyban „emberére akadt”, a Reguly által hazaküldött „megoldás”, hivatalos nevén a *Jelentés* és az említett bizottság ezt elfogadó *Jelentése*, ha az eredetiből nem is, másolmányokból és Baer akadémikus pétervári akadémiai kiadványokban közzétett tájékoztatásaiból megismerhető. Baer akadémikus ezt a nevezetes cikkét mintha a magyaroknak szánta volna: egy nemzetközi hírű tudományos nagyság külföldön (Szentpétervárott), zsarolással elegyes – később hatásosnak bizonyuló! – megjegyzéseket tett a hazai ügyekre (lásd ismertetését Kállay Ferenc a *Világ* című lap tárcájaként részletekben 1843 No. 4, 5, 6, 7, illetve *Bibliotheca Regulyana* 6. *Reguly és a tudomány „zománcza”* é. n., 273–285.).

Baer hosszasan idézett a Karl Hügel-féle nekrológból, például „Mint ismeretes, Kőrösi Csoma útjainak célja a magyarok őshazájának megtalálása volt, s ő ennek fölfedezésében a nyelvrokonság alapján reménykedett. [...] Kőrösi Csomában mindenki, tudós és nem tudós egyaránt a kitartást, a halálmegvetést és ami több ennél is – egy szellemi célkitűzés érdekében való fáradozás éveken át viselt kínzó magányát csodálja.” Baer szerint Hügel, „a stílus mestere bölcsen elhallgatta” (B. [Baer], 1842, 275.), hogy honfitársai megtagadták az utazótól [Kőrösi Csomától] a kért pénzeszegeket... – tehát egy hamis „legenda” születésének vagyunk a tanúi. Majd következett a provokatív kérdések sora: Reguly is így jár-e, az igényelt pénzeszközöket nem, de a feladatokat, azt

igen? [...] „Az országgyűléseken oly fennen hangoztatott nemzeti érzés nem a tudományos nemzeti érdekek eszköze? Hát Magyarországnak nincs dicsőséges emlékű Rumjancovja [tudomány- és művészetbarát arisztokrata]? Vagy arra gondoljunk, hogy Magyarország mágnásai nem érdeklődnek a tudományos kutatás iránt? Vagy elfelejtették megkérdezni, netán megsértették őket? Nem tudjuk, de azt reméljük, hogy Reguly úrnak, valamint híres honfitársának [Kőrösi Csomát élőként említi] mégis sikerül célját elérnie. Ha ez még súlyos áldozatokat is követel tőlük, az persze a feladatnak magának nem válik hasznára. [...] De legyen szabad egybevetni a tudományos vállalkozást [Regulyét] Kőrösi Csomáéval más szempontból is. A legnagyobb eredmény talán nem is a magyar nemzeti kérdés megoldása lesz, hanem a nagyon elterjedt finn [finnugor – Sz. E.] néptörzsek és nyelveik közelebbi megismerése – ez aztán persze megfelel az Orosz Birodalom tudományos érdekeinek is.” Ezen önzetlen megnyilatkozás után a cikkíró B. [vagyis Baer akadémikus] szolt további kétségeiről: „Kétkedése [Baeré] nem a kutató rátermettsége, még kevésbé a feladat nyilvánvaló célszerűsége és megoldásának módja ellen irányul, bár mindaddig megkérdőjelezi a középkorban olyannyira rettegett és még sokáig nyughatatlan magyarok (az *impia gens Hungarorum* – ahogyan a nyugat régi történetírói nevezték őket) és a földhözragadt és makacs finnek közti közeli rokonságot, míg nem mutathatók ki más harcias vándorló finn [finnugor] törzsek. Persze, ha a hunok finnek [finnugorok] voltak? Ezt kellene feltételezni, ha vitathatatlanul bebizonyosodna a magyar nyelvnek a finnel való rokonsága. De erre bizonyára fényt derítenek majd a további kutatások, hiszen épp ez a rokonság a kiindulópontjuk.”

Visszatérve a két nagynevű kutató „hasonlítgatásához”, fel kell tenni a kérdést, hogy ha Kőrösi Csoma az őshazát kereste, Reguly viszont közelebbi ismereteket akart szerezni a „rokon” gyanújába került népekről és nyelvükről – a célok-tervek-eredmények ismeretében lehet-e csalódásról beszélni, és ha igen, ki csalódott, kik csalódtak és főleg miben? A Regulyt illető esetleges csalódás – lásd erről az ígért akadémiai támogatás ellenébe küldött feladatokat kitűző bizottság jegyzőkönyvét – nemcsak a kérelmező „ismeretlensége” és feltűnően fiatal kora miatt merülhetett fel, hanem azért is, mert Kőrösi Csoma akkortájt halt meg, amikor Reguly hazai támogatása esedékes lett. Hogy a Regulynak indított gyűjtésekben a név szerint ismert adakozók kik voltak, ez alkalmasint nem csak a „Péntek-telenség” szempontjából lehet(ne) fontos (lásd Toldy közzétételeit a napilapokban, illetve az országos gyűjtésről Hudi, 1982).

Kétségtelen, hogy a Regulyt illető akadémiai avagy „összennemzeti” várakozás „azon nyomban”, sőt Reguly életében hiábavalónak bizonyult, de ebben magán Regulyon túlmenően a körülmények játszottak szerepet. A történelmi körülményekre hivatkozás „lapos” mentegetésnek tűnhet, de nem az – a célok, a problémák nagyságrendje megváltozott: nem az őshaza volt a gond, hanem a haza, nem a múlt, hanem a jelen és a jövő.

Az 1840-es évek – Reguly távollétében – eseménydúsak voltak, az 1850-es évtized szintén, de másként. Ezzel visszatértünk a „Péntek-telen Robinzon”-ügyhöz. Reguly a nagy úttjáról hazatérve nem azt a Magyarországot találta, amelyből elutazott, és más volt a hírek világa, más a valóság. Volt min töprengenie, honnan ment el, és hova jött vissza... Hogy hajótörött Robinsonnak érezte-e magát, nem tudjuk, de megérténénk.

Az 1850 januárjában munkába álló Reguly afféle hadifogoly-állapotú volt, beteg, de nem testben-lélekből menthetetlen, munkaképtelen, miként a széles körben az utókornak terjesztett „haldoklási elmélet” máig hirdeti. A környezetben testi-lelki bajok nélkül alig akadt ember. Hol voltak az életkort tekintve kortársak? Az egykori tanulótlársak? 1839 és 1850 között bizonyára munkába álltak a történelmi Magyarország vidékein, 1848–49-ben elestek, emigráltak, börtönben ültek, elhallgattak, voltak, akiket elhallgattattak, megszaroltak. Saját hazájában engedéllyel utazhatott. Jöttek a hírek az összeesküvésekről, kivégzésekről, házmotozásokról, letartóztatásokról, a cenzúra működött, a magyar nyelvet „betiltották”, látható a kossuthi gyász stb. (Árulkodó epizód Vörösmarty Mihály temetése, amelyen ott volt.) Az 1850-tól számolt „2. magyarországi élete” ennek a nem akármilyen világo(ka)t látott, sokat tapasztalt, sokat tudó fiatal (!) embernek nem volt könnyű. Hosszú a hazai és külföldi veszteséglistája. Különösen nagy csapás érte, amikor 1850 tavaszán meghalt a leveleiben sokat emlegetett testvére, Zsuli (Júlia), aztán 1857 januárjában az édesapja és 1857 szeptemberében a neki anyagi-erkölcsi támaszt jelentő zirci főapát rokon, Villax Ferdinánd is.

A maroknyi értelmiség körében gyakori volt a pályamódosítás, „botcsinálta tudósok” a nem veszélyes tudományterületeken – tanult nyelvészek, néprajzosok, vagyis a népismében otthonosan mozgó „szakmabeliek” nem voltak, nem is lehettek, a nyelvészet, a magyaré különösképpen sokáig gyanús területnek számított (vö. Ipolyi Arnold tapasztalatai 1854–1855 táján). A tudomány terén tehát Robinsonnak érezhette magát, tudta, hogy nincsenek „Péntek”: rajta kívül senki sem érti, nem is értheti például az általa gyűjtött vogul–osztják anyagot. A terepi feljegyzéseinek mennyiségével tisztában volt, és a „piszkozatból” „tisztázat” készítése, fordítása, bőséges magyarázatokkal nyomdakészre szerkesztése – számítógép, mellékjeles ábécék és villanyvilágítás nélkül – időigényes munka volt, mégis meg tudta becsülni, hány kötet lesz. Nem szoktunk számolni az elődök körmölgetésével, de például a négy medveének terjedelme az ún. Régi Kalevalát meghaladja – ma sem vállalná senki! Csak sajnálhatjuk, hogy a hivatali főnöke, Toldy Ferenc által ajánlgatott „Péntek”, Hunfalvy Pál a „habitusa szerint” nem az ő embere volt, távol állt tőle a „péntekség”. Viszont nemritkán ő volt másoknak „Péntek”, például adatokat szolgáltatott Ipolyinak a *Magyar mitológiához*, élvezettel és bőségesen, Hunfalvynak a szamojéd ige-razozásról...

Köztudott, hogy a nekrológ, az emlékezés – főleg az akadémiai emlékezés – mennyire csalóka és veszélyes műfaj. Éppen ezért most álljon itt egy alig ismert Reguly-nekrológ (*Delejtű*, 1858. Augusztus 31), amelyben a Kőrösi Csoma név is szerepel, és amelyet elég távol írtak a pesti gyászjelentésekhez mérten, hogy az igazságán elgondolkodjunk, és töprengjünk azon, hogy Reguly valóban nem dolgozott volna a hazahozott gyűjtött anyagán. Idézet a „delejes” nekrológból: „Még fiatal korában vállalkozott ő oroszországi útjára, melyen mintegy 8 évet töltött, tanulmányozta a svéd, finn, lapp, ’eszth, orosz, szirjen, mordvin, cserevisz, csuvasz, vogul és osztyak nyelveket, javította Oroszország földabroszának nagy részét, és tömérdek tudományos anyaggal, de roncsolt egészséggel is tért haza. – Azóta bámulandó tevékenységgel rendezgetni igyekezte munkálatait, és előkészíté ama nagyszerű művet, mely által őstörténelmünkre és általjában az altaji népfajok viszonyaira még eddig ismeretlen világot [fényt, világosságot] vetett volna. Ha egészsége enged, ő is, mi is megérjük amaz örömet, hogy egy ilyen feláldozásteli buvárlat eredményeit lássuk. – Reguly európai hírű tudós volt, kinek érdemeit az orosz és svéd kormányok is elismerték; és nálunk soká, igen soká pótolhatatlan leend. – Ha kora halála Kőrösi Csoma Sándor sorsára emlékeztet is, reményljük mégis, hogy eddig kész dolgozatait az összehasonlító nyelvészet kétségtelen nagy előmenetére vagy az academia vagy számos tisztelői fogják kiadni. – A közszeretető tudós hült tetemei f. h. 26. A nagy eső dacára számos tudós férfi kíséretében [a] legnagyobb pompában végnyugalomra vitettek.”

Regulyra az említett jogászai hozzáállás, higgadtság, a „fontolva haladás”, a teljességre törekvés volt jellemző, ő is azok közé tartozott, akik – Széchenyi Istvánhoz hasonlóan – a szilárd alapot tartották fontosnak, ő a tudományban. A fogalmak tisztázása, a terminusok egyértelműsége, a körültekintés nem volt jellemző az önkényuralmi idők ún. filológusaira, rájuk is vonatkoztatható Széchenyi megjegyzése: „sok az emeleten kezdi, némely annak kifestésével, s némely szinte a háztetejével gondolja legjózanabbnak a munka kezdetét. Igazi talpkövet ritka rak.” Ezt a talpkövet több következő korszak tudósai az általa gyűjtött egyedülálló, példátlanul gazdag anyagból tudták lerakni – nélküle, mert 1858. augusztus 23-án tüdővérzésben váratlanul elhunyt.

## IRODALOM

- B. [Baer, Karl Ernst von] (1842): Czoma de Körös und Reguly Antal. Magyaren, die nach den Ur-Sitzen ihrer Väter forschen. *S. Petersburger Zeitung*, 233, 236 – magyarul lásd Szij E. (vál., szerk.) (é. n. [2013]): *Reguly és a tudomány „zománcza”. Életrajzi és kortörténeti adalékok* 1. (*Bibliotheca Regulyana* 6) Budapest: Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete–Tinta Könyvkiadó

- Hudi J. (1982): Reguly Antal északi útja és Veszprém megye. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 16, 223–235. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY\\_VESZ\\_Veszprem16/?p-g=224&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VESZ_Veszprem16/?p-g=224&layout=s)
- Louheranta, O. (2006): *Siperiaa sanoiksi - uralilaisuutta teoiksi. Kai Donner poliittisena organisaattorina sekä tiedemiehenä antropologian näkökulmasta. Väitöskirjatutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino, 258–260. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23363/siperiaa.pdf?sequence=2>
- Riedl F. (1912): *Három jellemzés. Toldy Ferencz, Greguss Ágost, Katona Lajos*. (Olcsó Könyvtár 1652–1653) Budapest: Franklin, <http://mek.oszk.hu/20600/20668/20668.pdf>
- Szilágyi F. (1987): *Kőrösi Csoma Sándor élete nyomában*. Budapest: Gondolat